DOI: https://doi.org/10.59295/DIA.2024.3.04
CZU: 801.82:821-1.09
Orcid ID: 0000-0002-8578-9359

POETICA COGNITIVĂ: FUNDAMENTE TEORETICE ȘI INSTRUMENTE DE ANALIZĂ ÎN INTERPRETAREA TEXTELOR LITERARE

Marta SEVERIN

Doctorandă a Școlii Doctorale Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.

Domenii de interes: literatura română, poetica cognitivă. Publicații științifice: *Termeni și expresii latine, franceze, engleze și germane în scrierile lui Gheorghe Grigurcu* (2023); *Poetul există înainte de criticul Gheorghe Grigurcu* (2023); *Gheorghe Grigurcu: spiritul critic și autocritic în evaluarea operelor literare* (2023); *Imaginarul acvatic în lirica lui Gheorghe Grigurcu* (2023); *Exegeza lui Gheorghe Grigurcu. Câteva opinii* (2023); *The imaginary of fire in the poem of Gheorghe Grigurcu* (2024); *Autobiografia lui Gheorghe Grigurcu: descoperirea de sine și negocierea identității* (2024).

Poetica cognitivă: fundamente teoretice și instrumente de analiză în interpretarea textelor literare

Rezumat. Scopul acestui demers este de a defini și ilustra conceptele și instrumentele poeticii cognitive – un mod nou de analiză și interpretare a unui text literar ce vizează efectele pe care le are un text citit asupra minții cititorului, precum și procesele cognitive ce survin ca reacție la experiența lecturii. Direcția poeticii cognitive vizează, deci, relația dintre scriitor, textul literar și efectele acestuia asupra minții cititorului. Cititorul se ancorează în text datorită elementelor deictice spațio-temporale furnizate de scriitor, selectează elementele predominante din text și reliefează lumile textuale, stabilește o legătură indisolubilă între realitate și spațiul literar prin prisma experienței sale și, în funcție de această experiență, este capabil să denudeze sensul figurat al metaforei conceptuale. Poetica cognitivă, prin aceste instrumente, reușește să stabilească procesele cognitive ale cititorului care este convocat să descopere lumea „proprie" a textului.

Cuvinte-cheie: poetica cognitivă, deixis cognitiv, figură/ fundal, lumi textuale, *blending*, metafora conceptuală.

Cognitive poetics: theoretical foundations and analytical tools in the interpretation of literary texts

Abstract. The aim of this paper is to define and illustrate the concepts and tools of cognitive poetics – a new way of analyzing and interpreting a literary text that focuses on the effects of a read text on the reader's mind, as well as the cognitive processes that occur in response to the reading experience. Department cognitive poetics aims, therefore, at the relationship between writer, the literary text and its effects on reader's mind. The reader anchors himself in the text thanks to the spatio-temporal deictic elements provided by the writer, selects the predominant elements of the text and reliefs the textual worlds, establishes an indissoluble link between reality and literary space through the prism of his experience and, according to this experience, is able to denounce the figurative meaning of the conceptual metaphor. Cognitive poetics, through these tools, succeeds in establishing the cognitive processes of the reader who is summoned to discover the „proper" world of the text.

Keywords: cognitive poetics, cognitive deixis, figure/ground, textual worlds, blending, conceptual metaphor.

În zilele noastre, pe arena studiilor literare își fac simțite prezența ascendent științele cognitiviste. Poetica cognitivă, una dintre ele, reprezintă un nou mod de gândire a literaturii sprijinindu-se în analiza sa pe doi piloni fundamentali – lingvistica cognitivă și psihologia cognitivă. Prin urmare, poetica cognitivă vizează atât aspectele cognitive, cât și cele lingvistice ale unui text. Alina Buzatu menționează că „poetica cognitivă este un angajament teoretic și critic relevant și prolific, în vogă chiar". [1, p. 23] Această nouă direcție prezintă interes pentru critica literară, reliefând mecanismul care angrenează gândirea cititorului atunci când intră în contact cu ideile textului literar. Mai mult decât atât, se urmărește efectul pe care-l are textul parcurs de către cititor asupra minții sale și modul de înțelegere a ideilor expuse de scriitor. Concetta Maria La Rocca, în teza sa de doctorat *L'écriture des émotions: approches cognitives et neuro-esthétiques*, menționează: „Ceea ce studiază această metodă este ansamblul proceselor cognitive care au loc în spiritul (mintea) cititorului și care devoalează modul nostru de a percepe realitatea". [2, p. 41, 42]

Poetica cognitivă – o nouă grilă de interpretare a textului literar. Cel care a teoretizat termenul de *poetică cognitivă* este pionerul Reuven Tsur. Profesorul de literatură ebraică și teorie literară la Universitatea din Tel Aviv, născut la Oradea (România), oferă o definiție concisă a acestei școli literare de critică: „Poetica cognitivă este o abordare de cercetare interdisciplinară în studiul literaturii care utilizează instrumentele oferite de știința cognitivă". [3, p. 1] Interdisciplinaritatea înglobează elemente din lingvistică, psihologie, filosofie și teorie literară. Pentru a marca distincția dintre analiza critică anterioară și cea bazată pe procesele cognitive, vom apela la afirmația cercetătoarei Oana Fotache care precizează că „Pentru școala formală rusă și moștenitorii ei structuraliști, în cercetarea literară primează interesul științific; apelul poeticii de acest tip – sau al poeticii pur și simplu, ca disciplină – la metodologia lingvisticii e, așadar, o consecință firească". [4, p. 29] Poetica cognitivă merge mai departe și se fundamentează pe teoriile care înglobează relația dintre structura literară a scrierilor poetice și impactul pe care-l au acestea asupra sistemului perceptiv al cititorului.

Margaret Freeman, co-director al *Myrifield Institute for Cognition and the Arts*, menționează în cercetările sale interdependența stabilită între domeniile cognitive ale poeticii, neuroștiinței, lingvisticii, filosofiei, psihologiei și literaturii. Principiile poeticii cognitive se pot aplica pe un text literar luând în considerare elementele de lingvistică și stilistică care contribuie la întregirea viziunii cognitive asupra unui text. Acest aspect ne aduce aproape de opinia lui Margaret Freeman, care precizează că „Legând procesele limbajului în construcția textului literar cu interpretarea procesului limbajului în funcționarea minții sau gândirii umane, poetica cognitivă reprezintă o punte între cele două". [5, p. 405] J. Gavins și G. Steen, cercetători lingviști, menționează în studiul lor *Cognitive Poetics in Practice*, London, Routledge, 2003: că „[Poetica cognitivă] sugerează că lecturile textelor literare ar putea fi explicate făcând referire la principiile umane generale ale proceselor lingvistice și cognitive, care leagă studiul literaturii cu lingvistica, psihologia și știința cognitivă în general". [6, p. 2]

Reuven Tsur efectuează o radiografie a secolului XX, identificând două categorii de critici: *impresioniștii* – care subliniază efectele textului literar întâmpinând obstacole în relaționarea cu structura sa și cei *analitici/structuraliști*, care s-au remarcat prin reliefarea structurii textului literar, însă nu au reușit să precizeze sensul poetic sau semnificatul și nici efectele asupra cititorilor. Poetica cognitivă, ca școală în interpretarea critică a textelor, oferă teorii cognitive care explică ambele planuri într-o simetrie incontestabilă și vizează relația concordantă dintre structura și efectele textelor literare.

În opinia profesorului Reuven Tsur, cea mai acceptabilă definiție pentru termenul „poetică" aparține lui Bierwisch, 1970, p. 78, 79: „Obiectele reale ale poeticii sunt regularitățile particulare care apar în textele literare determinând

efectele specifice poeziei; în ultimă analiză – capacitatea umană de a produce structuri poetice și de a înțelege efectul acestora – iată ceva ce s-ar putea numi competență poetică". Există o corelație între acțiunile de „a citi" și „a interpreta". Conform ideii lingvistului Peter Stockwell, lecturile sunt procesul prin care se ajunge la un sens al textului personal acceptabil care, mai apoi, poate fi interpretat în funcție de particularitățile individuale și de context.

Majoritatea teoreticienilor din domeniul poeticii cognitive ilustrează modalitățile de receptare a textului raportându-se la mecanismele cognitive ale cititorului, implicit se oferă o perspectivă a ceea ce se întâmplă în spiritul autorului atunci când își concepe opera sa. După cum afirmă Keith Oatley, profesor de psihologie cognitivă, în timp ce noi scriem un text, noi îl citim și îl recitim în același timp, plasându-ne în locul unui cititor ipotetic. Este vorba de două acțiuni efectuate în același timp, devenind una singură. Emergența poeticii cognitive subliniază ideea susținută de Paul Simpson care prevede că „literatura este probabil mai bine conceptualizată ca un mod de lectură decât ca mod de scriitură", [7, p. 39] deși acest mod de abordare, preluat separat, ar provoca în mod sigur devierea paradigmei criticii literare. Sub influența lui Roman Jakobson, unul dintre lingviștii care a pus bazele poeticii structurale, s-a impulsionat ideea că limbajul poetic este deosebit față de cel convențional. Știința cognitivă, pe de altă parte, a demonstrat că atunci când limbajul poetic și cel convențional prezintă trăsături divergente, asta se întâmplă datorită viziunii pe care o are scriitorul față de lume și față de experiențele trăite în ea, identificându-se o relație solidă și imuabilă între corp, minte și literatură, așa cum menționează Stockwell în studiul său, chiar din introducere.

Poetica cognitivă cunoaște o evoluție extraordinară și un dinamism științific de mare amploare reliefând triada inerentă și complexă: autor/scriitor – text – cititor. Profesorul de critică literară și poetică Arnaud Schmitt afirmă modul de interpretare și principiul poeticii cognitive prin afirmațiile următoare: „Poetica cognitivă rupe drastic ideea de unitate (a obiectului și a abordării teoretice) care a caracterizat critica și teoria literară (cu câteva excepții) timp de mai bine de un secol, prin reinserarea faptului literar în viața de zi cu zi, subliniind astfel paralelele evidente dintre actele noastre cognitive cotidiene și cele implicate în lectura unui text de ficțiune. Această apropiere între limbajul cotidian și limbajul literar o găsim și în conceptul de „naratologie naturală" formulat de Monika Fludernik, pentru care rațiunea de a fi a actului narativ se bazează mai ales pe ceea ce ea numește „experiențialitate" și pe modul în care ființele umane trebuie să-și conștientizeze experiența proprie. Rezultă astfel, că unul dintre scopurile poeticii cognitive este de a restabili legături între realitate și literatură; nu prin mimesis realist, ci prin experiența cititorului". [8, p. 145, 146]

Poetica cognitivă se afirmă în stabilirea unei legături între textul citit și „experiența procesului lecturii". Într-un articol sintetic, Dumitru Tucan menționează că rolul lingvisticii cognitive este de a stabili „caracterul complex și flexibil al utilizării limbajului", iar obiectivul poeticii cognitive este de a oferi o „analiză detaliată a capacității textelor literare de a produce sens, dublată recent de studiul capacităților și elementelor de determinare a *cititorului*, surprins în momentul *extragerii* sensului". Peter Stockwell identifică punctul comun între poetica cognitivă și lingvistica cognitivă ca fiind „realismul experiențial". Această idee presupune existența unei „lumi cu caracter obiectiv, dar și conștiința că singurul acces la aceasta e posibil doar prin experiențele perceptuale și cognitive", conchide Tucan. [9, p. 219, 220]

Interesul pentru receptorul textului literar constituie și subiectul analizei lui William Empson, care, în studiul *Șapte tipuri de ambiguitate* (1981), se arată preocupat de modul cum este interpretat sensul unui text de către cititor. Empson nu contestă rolul autorului pe de altă parte, care propune o „semnificație intenționată" ce se impune descifrată, conturându-se, astfel, o „semnificație realizată" întrevăzut în semnificația propusă de cititor. Importanța analizei lui Empson înglobează „descifrarea prin

intermediul operei a tuturor gândurilor și sentimentelor scriitorului, a substratului autorial, a condiției creatoare a poemului". [9, p. 219, 220] Poetica cognitivă refuză să demonstreze doar caracterul estetic al unui text literar, militând pentru întrepătrunderea limbajului și proceselor cognitive ca elemente suficiente pentru a demonstra valoarea analizei textuale.

Conceptul de lector/cititor de-a lungul timpului și până la poetica cognitivă. Perspectivele de abordare ale poeticii cognitive se extind pornind de la rigoarea cercetărilor formaliștilor și structuraliștilor, care au servit drept suport de cercetare multe decenii. Schemele narative prezente în mintea cititorului au fost analizate într-o manieră redusă și indirectă, aspect de la care pornește studiul empiric, contemporan al poeticii cognitive. Wolfgang Iser este numele cel mai cunoscut când discutăm despre procesul receptării unui text, definind textul și receptarea lui ca experiență, și nu ca obiect: „Pe măsură ce textul și cititorul se contopesc într-o singură situație, diviziunea dintre subiect și obiect nu se mai aplică și rezultă logic că sensul nu mai este un obiect care poate fi definit, ci efectul unei experiențe". [11, p. 11, 12]

Aportul poeticii cognitive, antitetică unei poetici pur formaliste, este că prima stabilește profilul autorului, intensifică procesul de psihologizare a acestuia și analizează tipul de relație care se poate contura între figura autorului, expectanțele lectorului față de cartea pe care o citește și sensul pe care acesta îl extrage din această lectură.

În următoarele rânduri vom analiza modelul de critică care urmărește atitudinea și manifestarea cititorului ca receptor al textului literar. Diana Dementieva, în teza sa de doctorat *Lectura ca mod de existență a operei literare. Teorii ale lecturii din secolul al XX-lea,* precizează că cititorul se metamorfozează în „cea mai privilegiată instanță în procesul comunicării literare". [12, p. 294] Opera literară nu se poate cunoaște decât prin intermediul unui „act de lectură". Între autorul textului literar, textul însuși și cititorul acestuia se stabilește o legătură indisolubilă care privilegiază cititorul. „Teoria lecturii", precizează Diana Dementieva, surprinde cititorul în evoluția lecturii urmărind modul de receptare și interpretare atribuit de către acesta operei citite. „În cadrul evoluției fenomenului literar, alături de poetică, au existat dintotdeauna și reflecții despre lectură". [12, p. 295] Începând cu *Poetica* lui Aristotel, identificăm rolul pe care-l are cititorul în interpretarea textului citit. În fiecare secol s-a impus mai mult sau mai puțin conștient conceptul de receptare literară. Wellek și Warren subliniază acest aspect în studiul lor: „fiecare interpretare conține elemente străine poemului, idiosincrasii individuale, poemul fiind experiența în fapt a cititorului". [10, p. 200]

Dacă ne raportăm la perioada contemporană, Paul Cornea propune o teorie a lecturii care menționează *lectura receptivă* și *lectura literară*. Ambele tipuri pot fi ușor identificate ca oferind un loc însemnat cititorului – ca instanță care „înregistrează complet și exact, cu maximă acuratețe, ceea ce comunică textul". [13, p. 120] Lectura literară este plasată sub semnele lecturii asociative și receptive. Paul Cornea menționează ambivalența tipului de text literar și proiectul cititorului, interpretarea textuală fiind posibilă în funcție de capacitatea cititorului de a devoala toate aspectele legate de formă și conținut. Raportându-ne la conținutul textului literar și posibilitatea lectorului de a-l recepta, cercetătoarea Aliona Grati susține că: „Structura operei rămâne aceeași în orice epocă, ceea ce se schimbă este mintea cititorului". [14, p. 260] În congruență cu ideea anterioară se impune afirmația lui Terry Eagleton care constată că „definirea literaturii depinde de felul în care alegem să citim, nu de natura a ceea ce este scris". [14, p. 300]

Activitatea de a citi un text literar din perspectiva teoriei lecturii presupune implicarea cognitivului datorită faptului că „lectura înseamnă un demers conștient, interpretativ și apreciativ". [12, p. 305] Vom apela în acest sens la definiția propusă de Aliona Grati în *Dicționarul de 1001 termeni de teorie literară*, unde conceptul de lectură se definește ca „... actul de

a citi [...] și operația de descifrare a semnificațiilor expresiei și de înțelegere a conținutului". [14, p. 270] Prin procesul receptării unui text se înțelege „contemplarea estetică", implicit interpretarea acestuia ca o „explicație post-factum a textului", precizează Paul Cornea. Activitatea de a lectura un text nu se rezumă la „simpla aprofundare a textului în cauză, ci oferă o măsură științifică lecturii" menționează în articolul său Gabriela Tucan. [15, p. 129]

Richard Ohmann, în cartea sa *Shaw: The Style and the Man, Wesleyan University Press, Middletown, 1962, p. XII-XIII*, afirmă referitor la experiența personală a scriitorului care se regăsește în mod plenar în elementele stilistice ale operei sale: „Toate deciziile care se adaugă stilului sunt decizii despre ce spune, la fel și despre cum se spune. Ele reflectă organizarea experienței scriitorului, sensul vieții sale, astfel încât cele mai generale dintre atitudinile și ideile sale își găsește exprimarea în stilul său, precum și în istoria sa, deși într-un mod mai ermetic. Ideea lui Richard Ohmann protestează contra întrebării consacrate în studiile literare anterioare „ce a vrut autorul să spună în acest text?" substituind-o prin „de ce a exprimat autorul ideile sale în acest mod?" William Empson menționează că orice poem prezintă o ambiguitate proprie. Făcându-se apel la experiența de viață a cititorilor, poemul oferă o perspectivă diferită fiecăruia dintre ei. Empson stabilește că „ori de câte ori un receptor de poezie este profund mișcat de un vers aparent simplu, ceea ce îl emoționează sunt urmele unei mari părți din experiența sa trecută și din structura judecăților sale trecute". [10, p. 29]

Instrumentele poeticii cognitive: definiții și aplicabilitate. Studiul *Cognitive Poetics – An introduction* de Peter Stockwell este o cercetare amplă care prezintă nu doar termenii generali ai acestei școli de critică literară, ci prezintă și o clasificare a instrumentelor metodologice proprii poeticii cognitive: *centre deictice* (deixis), *teoria lumilor textuale* (lumi de discurs, lumi textuale, sub-lumi deictice), *figuri și fundal* (fond), *integrarea conceptuală* (Blending), precum și *metafore conceptuale*. Aceste instrumente facilitează interpretarea critică a unui text liric și urmăresc efectele produse în mintea cititorului angrenat în procesul lecturii. Experiențele perceptive și cognitive pot fi, astfel, definite, stabilindu-se cadrul general valabil în care procesele mintale se modifică și funcționează.

Deixis cognitiv – centre deictice. Termenul „deixis" (din cuvântul grecesc: δεῖξις (deîxis) înseamnă „arătare, indicație, demonstrare". Conceptul este folosit în lingvistică și semantică referindu-se la fenomenul lingvistic prin care unele cuvinte sau fraze primesc o parte din semnificația lor prin context și orientarea vorbitorului. Datorită elementelor deictice enunțate de autor, cititorul se poate plasa în textul literar. Dacă în cadrul textelor în proză este mai ușor de stabilit centrul deictic în care se amplasează scriitorul, în textele lirice acest aspect este mai dificil. De exemplu, într-un text despre Primul Război Mondial, un scriitor poate face apel la elemente spațio-temporale precum anul 1914, în Paris, Franța etc. Pentru cititor, centrul deictic este autorul X, în Franța anului 1914. Cu un efort mult mai complex se stabilește centrul deictic într-un text liric.

Pentru aplicarea acestui intrument este imperios necesară identificarea etapelor de creație ale poetului pentru a urmări instanța lirică/unde se amplasează în respectiva etapă a creației/ce reprezintă *acum*/timpul prezent pentru poet. Reuven Tsur precizează că „deixis este funcția de indicare sau de specificare a unor cuvinte" care urmărește cine, unde și când vorbește. Astfel că, – *eu, aici și acum* – pot avea alt sens de fiecare dată raportat la cine vorbește, locul unde se vorbește și timpul la care se raportează. P. Stockwell distinge șase categorii de deixis: *perceptiv, spațial, temporal, relațional, textual* și *compozițional.*

Deixisul **perceptiv** face referire la expresii care conțin „eu", „tu", „ei" sau demonstrative: „acestea", „aceștia". De asemenea, substantivele „domnii", „doamna" etc. fac parte din categoria deixisului perceptiv datorită raportului acestora cu cei care sunt parte din text.

Deixisul **spațial** localizează centrul deictic cu ajutorul adverbelor de loc și tuturor cuvintelor care indică o anumită localizare ce ține de amplasare: „aici", „aproape". Același lucru poate fi exprimat și cu ajutorul verbelor de mișcare, precum „a veni", „a pleca", „a merge", „a alerga".

Deixisul **temporal** este cel care localizează centrul deictic în timp făcând apel la adverbe temporale precum „azi", „mâine", „ieri", „cândva".

Deixisul **relațional** vizează expresiile care prezintă un cod pentru punctul de vedere al autorului față de cititorul operei sale. Aici ne referim la un autor politicos în adresare sau nu, aspect explicitat prin folosirea procedeelor implicite.

Deixisul **textual** înglobează expresiile care potențează textualitatea operei prin stabilirea titlurilor poemelor, paragrafelor sau capitolelor.

Deixisul **compozițional** „indică toate părțile componente ale unui text, plasând cititorul într-un gen literar sau stilistic precis". [2, p. 51] Aceste categorii fixează niște legături indisolubile între text și cititor sau între autor și cel care îi citește opera.

Teoria lumilor textuale – lumi de discurs, lumea textului și sublumi. Lumile textuale sunt un alt instrument cognitiv care, cu ajutorul elementelor deictice, formează o lume fictivă a textului literar, paralelă cu cea reală. În timp ce cititorul traversează ideile prezente din operă, o dimensiune paralelă ia naștere: cea a lumilor textuale. Odată cu această lume textuală nouă se creează o filozofie a limbajului. Paul Werth pune în valoare rolul contextului și explică modul cum cititorul intră în lumea discursului oferită de text. Pentru a înțelege mai bine acest aspect este suficient să ne punem întrebarea: Ce ne apare în minte atunci când citim o poezie sau orice text din literatură? În mintea noastră apare o legătură între ceea ce citim și ceea ce simțim; cu alte cuvinte, se instituie o joncțiune între text și sistemul nostru cognitiv. [16, p. 119]

După studiul aprofundat al lui Stockwell putem remarca trei niveluri ale lumilor textuale: *lumea de discurs*, *lumea reală pe care o regăsim în text* și *sublumile*. *Lumea de discurs* este cea care se formează odată cu comunicarea scrisă antrenând cei doi participanți: autorul și cititorul. De obicei, într-un text liric se stabilește o legătură între eul liric și cititor. *Lumea reală a textului* prezintă dimensiunea care se creează pe măsură ce cititorul își alcătuiește, prin mecanism cognitiv, lumea sa reală citind opera, și aplicând acesteia principiile din viața zilnică. Cea de-a treia categorie reliefează *sublumile* care pot fi: *deictice, atitudinale* și *epistemice.* Sublumile *deictice* domină în text prin îmbinarea elementelor de spațiu și timp. Sublumile *atitudinale* pun accentul pe gândurile și scopurile personajelor din text, iar sublumile *epistemice* focalizează atenția cititorului prin dimensiunile probabilității și posibilității, prin verbele la conjunctiv sau condițional, și spre lumile modale prin expresii de genul: „dacă..., atunci".

Figură și fundal în poetica cognitivă. *Figura*, așa cum specifică lingvistica cognitivă, se plasează în fața *fundalului*. Obiectul care formează figura este bine definit și captivant dacă ne raportăm la fundalul încețoșat care rămâne în spatele acesteia. Aceste figuri reprezintă dominantele din școala formaliștilor și constituiau elemente care indicau literaritatea. Pe plan cognitiv, în mintea cititorului se stabilesc figurile predominante dintr-un text liric, sunt analizate și raportate la fundalul care devine opac. Instrumentul cognitiv *figură/fundal* elucidează aspectele care ne interesează cel mai mult într-o operă, mizând pe un limbaj specific și bine articulat. În concluzie, pe planul cogniției se conturează următorul proces: pe măsură ce noi citim un text, creierul este implicat în selectarea unor elemente pe care le percepe ca fiind importante (figuri) și elementele pe care le percepe ca fiind colaterale, cu scopul de a avea o înțelegere globală și integrală a textului.

Spațiile mentale și teoria Blending în metodologia poeticii cognitive. *Teoria lumilor textuale* pentru poeticienii cognitiviști este *Teoria spațiilor mentale* pentru lingviști. Cele două noțiuni converg în vederea explicitării sensului

unui text și, mai apoi, pentru interpretarea lui. Gilles Fauconnier, lingvist francez, alături de Mark Turner, profesor în științele cognitiviste, teoreticienii *Teoriei spațiilor mentale*, oferă următoarea definiție: „Spațiile mentale sunt pachete mici construite după modul cum ne gândim și cum vorbim, cu scopul de a înțelege locul și acțiunea". [17, p. 307] Acest instrument apelează la locuțiuni „în", „la", „dacă", „atunci când...", fiind posibilă identificarea a patru tipuri de spații mentale: de timp, de spațiu, specifice și ipotetice. Mintea noastră operează cu mai multe spații mentale pe care le umplem zilnic cu reverii, ipoteze, profilând în minte spații pe care le înțesăm cu personaje, evenimente sau locuri. Elena Semino, lingvistă britanică, menționează în articolul: *Lumi posibile și spații mentale în nuvela lui Hemingway*, că fiecare text citit are o „lume" proprie care se impune a fi descoperită. Toate elementele și evenimentele la care se referă textul, alături de aspectele imaginate în mintea cititorului, formează lumile posibile ale textului – conform Marie-Laure Ryan, *Possible Worlds, Artificial lntelligence, and Narrative Theory* (1991) și permit analiza spațiilor mentale propuse de Fauconnier. [18, p. 83]

Spațiile mentale deschid calea unei noțiuni de mare anvergură în lingvistica cognitivă, cea de „blending" în limba engleză sau „mélange" în limba franceză, denotând ideea de *amestec* sau *fuziune* între spațiile mentale. Procesul cognitiv care constă în îmbinarea a cât mai multe idei, formând spații mentale, are ca temelie *Teoria Blending*. „Perspectiva crucială a teoriei *Blending*-ului (amestecului) este că construirea semnificației (unui text) implică integrarea unei structuri încrucișate a spațiilor mentale care dă naștere originii structurii emergente. Teoreticienii *Blending*-ului afirmă că acest proces de integrare conceptuală (blending) sau amestec, este general și la baza operației cognitive, care este primordială în modul nostru de a gândi". [19, p. 19]

Metafora conceptuală sau cognitivă. Încă de pe vremea lui Aristotel, metafora vizează transferul sensului de la un cuvânt la altul. După studiile lui Aristotel, metafora continuă să fie un aspect de bază în arta de a vorbi bine și frumos. În timpul secolului al XVIII-lea, metafora capătă o importanță vitală față de celelalte figuri de stil. Criticul literar care reformulează metafora este Ivor Armstrong Richards (1923). În a doua jumătate a secolului XX, acesta explică importanța metaforei ca element formulat datorită activității noastre mentale: „Gândirea este metaforică și ea procedează prin intermediul comparației, iar metaforele limbajului derivă de aici. Pentru a îmbunătăți teoria metaforei trebuie să ne amintim acest lucru". [20, p. 94] Această idee emisă de Richards anticipează teoria cognitivă care validează importanța contextului și forța cuvintelor ca rezultat al proceselor minții umane. În interpretarea metaforelor, rolul primordial îl joacă cititorul, unica persoană avizată să dea sensul figurat pentru expresiile prezente într-un text. În a doua parte a secolului XX-lea, Paul Ricœur, în studiul său reputat *La métaphore vive*, (Metafora vie), insistă asupra procesului cognitiv angrenat în formularea și recepționarea figurii de stil – metafora. Cinci ani mai târziu de la publicarea cercetării lui Ricœur, studiile se extind și ideile despre metaforă sunt mai bine structurate de către lingviștii Lakoff și Johnson, care au demonstrat joncțiunea dintre limbaj și cogniție.

În studiul *Metaphors We Live By*, cei doi cercetători prezintă metafora ca pe o manifestare cognitivă: „Noi am descoperit, dimpotrivă, că metafora este omniprezentă în viața de zi cu zi, nu doar în limbaj, ci și în gândire și acțiune. Sistemul nostru conceptual obișnuit, datorită căruia noi gândim și acționăm, este fundamental de natură metaforică". [21, p. 3] Relația instituită între metaforă și poezie este incontestabilă. Mulți cercetători au afirmat că faima unui poet rezidă în capacitatea acestuia de a îmbogăți poezia cu metafore. În cadrul științelor cognitive, metafora se prezintă ca un „fenomen al procesului gândirii umane", constată Xu Yang. Astfel, s-a mutat accentul de pe metafora ca limbaj ornamentat, pe metafora conceptuală, „care face un poem la fel de viu ca o reflectare a vieții reale". [22, p.86] Conceptualizarea termenilor

regăsiți într-un text citit favorizează raportarea la experiențele concrete pe care le avem/trăim zilnic. Conceptele pe care ni le formăm despre lume și modul cum vedem lumea se realizează sub gândirea metaforică.

Concluzii. Noua perspectivă de analiză a textului literar – poetica cognitivă – permite o analiză complexă nu doar pe plan lingvistic, ci și cognitiv, urmărind relația dintre structura unui text și impactul asupra minții cititorului. Direcția poeticii cognitive vizează, deci, relația dintre scriitor, textul literar și efectele acestuia asupra minții cititorului. Implicată în procesul de receptare a textului citit, poetica cognitivă urmărește procesele care au loc în mintea lectorului, folosindu-se de *deixis cognitiv*, *lumi textuale*, *figură și fundal*, *blending* și *metafora conceptuală* ca instrumente indispensabile în analiza și interpretarea textelor.

Note și referințe bibliografice:

1. Buzatu, Alina. *Breviar de poetică cognitivă. Elucidări conceptuale*, vol. XXXII, 1/2021.

2. La Rocca, Concetta Maria. *L'écriture des émotions: approches cognitives et neuro-esthétiques,* Université De Catane, Département des Sciences Humaines.

3. Tsur, Reuven. *Toward a Theory of Cognitive Poetics*. Portland: Sussex Academic Press, 2008.

4. Fotache, Oana. *Divanul criticii. Discursuri asupra metodei în critica românească postbelică*. București: Editura Universității, 2009.

5. Freeman, Margaret. *The Fall of the wall between literary studies and linguistics, in G. Kristiansen, M. Achard, R. Dirven, F. Ruiz de Mendoza, Applications of Cognitive Linguistics*. Berlin: Foundations and Fields of Application, Mouton de Gruyter, 2006.

6. Steen, Gerard; Gavins, Joanna. *Cognitive Poetics in Practice*. London: Routledge, 2003.

7. Simpson, Paul. *Stylistics. A Resource Book for Students*. London: Routledge, 2004.

8. Schmitt, Arnaud. *De la poétique cognitive et de ses (possibles) usages*. În: Poétique 2012/2, nr. 170.

9. Tucan, Dumitru. *Studiile literare și poetica cognitivă*. În: Analele Universității de Vest din Timișoara, seria Științe filologice 59/2021.

10. Empson, William. *Șapte tipuri de ambiguitate*. București: Editura Univers, 1981.

11. Iser, Wolfgang. *The Act of Reading, A Theory of Aesthetic Response*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1978.

12. Grati, Aliona; Iovu, Elizaveta; Popa, Oxana; Dementieva, Diana; Gotca, Rodica. *Opera ca dialog și relație*. Chișinău: Editura Știința, 2022.

13. Cornea, Paul. *Introducere în teoria lecturii*. Iași: Editura Polirom, 1998.

14. Grati, Aliona. *Dicționar de teorie literară-1001 de concepte operaționale și instrumente de analiză a textului literar* (Editia a II-a, revizuită și completată). Chișinău: Editura Arc, 2018.

15. Tucan, Gabriela. *O perspectivă cognitivă asupra studiilor literare (II)*. În: Analele Universității de Vest din Timișoara, seria Științe filologice, 51-52, 2013.

16. Werth, Paul. *Text Worlds: Representing Conceptual Space in Discourse*. London: Longman, 1999.

17. Faucconier, Gilles; Turner, Mark. *Conceptual integration networks*. În: D. Geeraerts, Cognitive Linguistics Basic Reading. Berlin: Selignow Verlagsservice, 2006.

18. Steen, Gerard, Gavins, Joanna. *Cognitive Poetics in Practice*. London: Routledge, 2003.

19. Evans, Vyvyan; Bergen, Benjamin; Zinken, Jörg. *The Cognitive Linguistics Enterprise: An Overview*. În: V. Evans, B. K. Bergen (eds). London: The Cognitive Linguistics Reader, Equinox Publishing, 2007.

20. Armstrong Richards, Ivor. *The Philosophy of Rhetoric*. New York: OUP, 1965.

21. Lakoff, George; Johnson, Mark. *Metaphors We Live By*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1981.

22. Yang, Xu. *A Cognitive Poetic Approach to the Function of Metaphor*. Advances in Literary Study, vol. 3, Nr. 3, Iulie 2015.

* Articolul este realizat în cadrul subprogramului CPCSRP 010402 „Cultură și politică în contextul schimbărilor regimurilor politice: de la Basarabia românească la Republica Moldova".